Pakottamispakkotila vastuuvapausperusteena

Jani Hannonen

Tiivistelmä – Artikkelin tutkimuskysymys on: miten pakkotilaa tulisi tulkita tilanteessa, jossa henkilö on pakotettu rikoksen tekemiseen? Tutkimuksen menetelmä on teoreettinen rikoslainoppi. Pakkotila soveltuu pakottamistilanteisiin, joissa toista henkilöä taivutetaan voimakkaasti rikoksen tekemiseen esimerkiksi väkivallalla tai uhkauksella. Tämän pakottamispakkotilan sisältöä ei ole riittävästi tutkittu kotimaisessa oikeustieteessä. Pakottamispakkotilassa toista henkilöä käytetään välikappaleena rikoksen tekemiseen, jolloin oikeudellinen arviointi eroaa pakkotilalle tyypillisestä intressipunninnasta kahden oikeudellisesti suojatun edun välillä. Täten syyllisyysperiaatteen kunnioittaminen edellyttää, että pakottamispakkotilassa jopa ihmishengen riistämisen tulisi voida olla anteeksiannettavaa pakkotilaa. Pakotetun sijasta tekijävastuu tulisi asettaa pakottajalle välillisenä tekemisenä ja rangaista pakottajaa pakottamisrikoksesta.

Asiasanat: rikosoikeus, vastuuvapausperusteet, pakkotila, pakottaminen, välillinen tekeminen

VERTAISARVIOITU
KOLLEGIALT GRANSKAD
PEER-REVIEWED
www.tsv.fi/tunnus

1. Johdanto

Pakkotila (rikoslaki 39/1889, RL 4:5) on vastuuvapausperuste, jossa on kyse oikeudellisesti suojattujen etujen välisestä intressipunninnasta välittömässä ja pakottavassa vaaratilanteessa. Tavallisessa pakkotilatapauksessa voi olla kyse esimerkiksi ajoneuvon kuljettamisesta päihtyneenä sairaalahoitoa vaativan onnettomuuden vuoksi. Myös rikokseen pakottamista voidaan arvioida pakkotilana. Kutsun tätä pakkotilan erityiskysymystä pakottamispakkotilaksi saksalaisen Nötigungsnotstand-käsitteen suomennoksena.[1]

Artikkelin tutkimuskysymys on seuraava: miten pakkotilaa tulisi tulkita tilanteessa, jossa henkilö on pakotettu rikoksen tekemiseen? Tutkimuskysymykseen vastaaminen edellyttää myös pakottajan rikosvastuun käsittelemistä. Tutkimustarvetta puoltaa se, että pakottamispakkotilaa ei ole aiemmin kattavasti tarkasteltu suomalaisessa oikeustieteessä, vaikka tematiikka on rikosoikeuden yleisten oppien ytimessä.[2] Pakottamispakkotila on monesti nostettu esiin kiehtovana kuriositeettina, jonka syvällisempään käsittelyyn ei kirjoittajien asettamien rajausten vuoksi ole ollut tilaa.[3] Tutkimus on menetelmällisesti teoreettista rikoslainoppia,[4] jolla on potentiaalia vaikuttaa pakottamispakkotilaa koskevaan lainsoveltamiskäytäntöön. Klassisten pakkotilakysymysten rikosoikeusteoreettinen tutkimus on mielekästä 2020-luvun tarkasti säännellyn demokraattisen hyvinvointiyhteiskunnan kontekstissa, koska myös rikosoikeuden yleisten oppien tulkinnan tulee elää yhteiskunnan ja arvojen muuttuessa.[5]

* Kiitän anonyymeja vertaisarvioijia käsikirjoitusta edistäneistä huomioista sekä tutkimusavustaja, oik. & valt. yo., Emil Jacobssonia käsikirjoituksen oikoluvusta.

1 Nötigungsnotstand-käsitteestä Roxin – Greco 2020, s. 868–869, 1100; Jescheck – Weigend 1996, s. 484.

2 Välillisen tekemisen yhteydessä lyhyesti ks. Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 342; Nuutila 1997, s. 345; Honkasalo 1967, s. 204–205; Anttila 1958, s. 55–56.

3 Matikkala 2023, s. 500; Tikkala 2021, s. 484; Terenius 2013, s. 728.

4 Tapani – Tolvanen – Hyttinen 2025, s. 12–14; Melander 2016, s. 9–10.

5 Samansuuntaisesti ks. Coca-Vila 2024a, s. 61–65.

Pakottamispakkotilassa intressipunninta eroaa tavallisesta pakkotilasta, koska vastuuvapaus perustuu eri logiikkaan. Pakottamispakkotilassa pakotettu henkilö toimii ainoastaan välikappaleena rikoksen tekemisessä, jolloin vastuuvapaus perustuu toisintoimimismahdollisuuden kunnioittamiseen. Tavallisessa pakkotilassa on kyse vapaammasta valinnasta uhrattavien oikeudellisten etujen välillä, jolloin arviointi perustuu utilitaristiseen hyöty–haitta-vertailuun. Tämän keskeisen eron takia väitän, että pakottamispakkotilan tulisi voida soveltua anteeksiantoperusteena jopa kaikkein tärkeimmän oikeushyvän eli korvaamattoman ihmishengen riistämiseen. Luonnollisesti pakottamisen voimakkuus ja tapauksen muut olosuhteet vaikuttavat oikeudelliseen arviointiin. Anteeksiantoperusteen soveltaminen voisi tulla henkirikoksessa kyseeseen esimerkiksi aseella uhkaamisen kaltaisessa pakottamisessa.

Pakottamispakkotilassa pakottaja on rikoksen henkinen alullepanija, jota on perusteltua pitää vastuussa koko rikoskokonaisuudesta. Pakottamispakkotilan soveltuessa rikosvastuu esimerkiksi pakotetun tekemästä henkirikoksesta voidaan siirtää yksinomaan pakottajalle välillisenä tekemisenä, eikä välikappaleena käytetyn henkilön rankaisemiselle ole siten tarvetta.

Tutkimus etenee siten, että ensin luvussa 2 tarkastelen pakkotilaoppia ja pakottamispakkotilaa opin erityiskysymyksenä. Tämän jälkeen luvussa 3 tarkastelen ihmishengen riistämistä pakkotilan intressipunninnan näkökulmasta. Luvussa 4 käsittelen pakottajan rikosvastuuta välillisen tekemisen ja pakottamisrikoksen näkökulmasta sekä sivuan osapuolten rikosprosessuaalisia rooleja. Lopuksi esitän tutkimuksen johtopäätökset kootusti luvussa 5.

2. Pakkotila

2.1. Suomalainen pakkotilaoppi

Pakkotila on oikeutukseltaan utilitaristis-liberalistinen vastuuvapausperuste. Utilitarismi ilmenee opin keskeisestä sisällöstä, joka on pienemmän pahan valitseminen tarvittaessa jopa toisen oikeuksien kustannuksella. Liberalistinen ulottuvuus tarkoittaa yksilön vapauspiirin kunnioittamista. Yksilö saa suojata omaa vapauspiiriään pakkotilaoikeudella, mutta toisten vapauspiirin kunnioittaminen myös rajoittaa puhtaan utilitaristista hyöty–haitta-punnintaa. Lisäksi velvollisuusetiikkaan palautuvat reunaehdot, kuten ihmisarvon loukkaamattomuus, rajoittavat pakkotilan soveltamisalaa. Pakkotilassa on kyse tasapainon löytämisestä näiden eri suuntiin johtavien moraalisten näkökohtien välillä.[6]

Pakkotila on ollut Suomen rikoslaissa vuodesta 1889 lähtien (silloinen RL 3:10). Alkuperäisessä sanamuodossaan ollut pakkotilasäännös koki merkittäviä muutoksia vuoden 2004 rikoslain yleisten oppien kokonaisuudistuksessa.[7] Pakkotilaoppi on kodifioitu rikoslakiin (RL 4:5) seuraavasti:

> Muun kuin edellä 4 §:ssä tarkoitetun, oikeudellisesti suojattua etua uhkaavan välittömän ja pakottavan vaaran torjumiseksi tarpeellinen teko on pakkotilate-

6 Melander 2016, s. 259–260 ja siinä viitattu Fletcher 2007, s. 165–166.
7 HE 44/2002 vp, pakkotilasta s. 118–123.

> kona sallittu, jos teko on kokonaisuutena arvioiden puolustettava, kun otetaan huomioon pelastettavan edun ja teolla aiheutetun vahingon ja haitan laatu ja suuruus, vaaran alkuperä sekä muut olosuhteet.
>
> Jos oikeudellisesti suojatun edun pelastamiseksi tehtyä tekoa ei ole 1 momentin perusteella pidettävä sallittuna, tekijä on kuitenkin rangaistusvastuusta vapaa, jos tekijältä ei kohtuudella olisi voinut vaatia muunlaista suhtautumista, kun otetaan huomioon pelastettavan edun tärkeys, tilanteen yllätyksellisyys ja pakottavuus sekä muut seikat.

Pakkotila on alisteinen hätävarjelulle (RL 4:4). Hätävarjelussa suojaudutaan toisen ihmisen oikeudettomalta hyökkäykseltä ja pakkotilassa vaara tulee jostakin muusta lähteestä. Vastuuvapausperusteiden eroa on luonnehdittu siten, että pakkotilassa on oikeus oikeutta vastaan ja hätävarjelussa oikeus vääryyttä vastaan.[8]

Pakkotilalle on keskeistä välitön ja pakottava vaara. Vaaran välittömyydellä tarkoitetaan esitöiden mukaan ajallista vaatimusta eli sitä, että vaaran on oltava käsillä. Vaaran pakottavuudella tarkoitetaan sitä, ettei tilanteesta voi pelastua muulla tavalla.[9]

Pakkotilan intressipunninnassa on kyse laajasta joukosta tapauksia, joissa on valittava kahden oikeudellisesti suojatun edun välillä. Pakkotila edellyttää, että toinen etu on pelastettava ja toinen on uhrattava. Oikeudellisesti suojattujen etujen piiriä ei ole rajoitettu eli pakkotilalla voidaan suojata niin yksityisiä kuin yhteisöllisiä oikeushyviä.[10]

Pakkotilatapaukset voidaan jaotella defensiiviseen ja aggressiiviseen pakkotilaan. Defensiivinen pakkotila muistuttaa hätävarjelua, koska siinä vaara on lähtöisin pakkotilateon kohteesta. Kyse voi olla esimerkiksi koiran hyökkäykseltä puolustautumisesta. Aggressiivisessa pakkotilassa vaara on lähtöisin jostain muualta kuin pakkotilateon kohteesta, kuten esimerkiksi luonnonvoimista tai kyse voi olla sivullisen henkilön etujen uhraamisesta.[11] Esimerkiksi ikkunan rikkominen (vahingonteko) on sallittua, kun pakenee palavasta talosta ja pelastaa oman henkensä. Esitöiden mukaan defensiivisessä pakkotilassa intressipunnintaan voidaan suhtautua hieman sallivammin kuin aggressiivisessa pakkotilassa.[12]

Pakkotila voi olla oikeuttamisperuste (1 momentti) tai anteeksiantoperuste (2 momentti). Oikeuttamisperusteet tekevät teosta yleisesti sallitun eli henkilö toimii oikeusjärjestelmän toivomalla tavalla. Kolmiportaisessa rikoksen rakenteessa oikeuttamisperusteet poistavat teon oikeudenvastaisuuden. Sen sijaan anteeksiantoperusteet ovat henkilökohtaisia, ja ne poistavat tekijän syyllisyyden rikoksen rakenteen kolmannella ja viimeisellä portaalla. Anteeksiantoperusteen viesti on se, että henkilö ei toiminut oikeusjärjestyksen toivomalla tavalla, mutta teko

8 Forsman 1874, s. 6; HE 44/2002 vp, s. 119.
9 HE 44/2002 vp, s. 121.
10 HE 44/2002 vp, s. 118–123.
11 Nuutila 1997, s. 309–310; Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 273; Lappi-Seppälä 2004, s. 26.
12 HE 44/2002 vp, s. 119, 122. Korkka-Knutsin, Heleniuksen ja Fränden (2020, s. 273–274) esimerkissä vaarallisesti huitovan epileptikon voi työntää pois aiheuttamalla enemmän vahinkoa kuin huitovat kädet olisivat aiheuttaneet. Defensiivinen pakkotila ei ole aina hyväksyttävää. Eräs räikeän oikeudenvastainen esimerkki koskee terroristin kiduttamista, jotta hän paljastaisi asettamansa pommin sijainnin. Roxin – Greco 2020, s. 1152–1153.

voidaan antaa anteeksi.[13] Pakkotila on oikeuttamisperuste, kun henkilö onnistuu objektiivisesti arvioimaan tärkeämmän oikeudellisesti suojatun edun ja pelastamaan sen välittömältä ja pakottavalta vaaralta. Anteeksiantoperusteena voidaan ottaa huomioon subjektiivisia tekijöitä, sallia virheitä intressipunninnassa ja vaihtoehtojen käyttämättä jättämistä.[14] Jos pakkotila ei sovellu vastuuvapausperusteena, pakkotilaa läheisesti muistuttaviin tilanteisiin on mahdollista soveltaa rangaistuksen tuomitsematta jättämistä (RL 6:12 kohta 3), rangaistusasteikon lieventämistä (RL 6:8.1 kohta 4) ja rangaistuksen lieventämisperustetta (RL 6:6.1 kohdat 1 ja 4).

Suomalainen anteeksiannettava pakkotila on varsin laaja ja joustava kansainvälisessä vertailussa.[15] Esimerkiksi Saksassa anteeksiannettavalla pakkotilalla (Entschuldigender Notstand, Strafgesetzbuch 15.05.1871, StGB § 35) suojattavat oikeudelliset edut on rajoitettu omaan tai läheisen henkilön henkeen, terveyteen tai vapauteen toisin kuin Suomessa, jossa pakkotilalla voidaan suojata mitä etuja tahansa.[16] Myöskään anglosaksisessa vastuuvapausperusteita koskevassa kirjallisuudessa pakkotilaoikeuden ylittämisen anteeksiantoperusteulottuvuus (excess) ei ole ollut tarkastelun keskiössä.[17]

Pakkotilasta on vain vähän oikeuskäytäntöä. Korkein oikeus on antanut pakkotilan tulkinnasta niukasti ennakkoratkaisuja, joista vain kaksi on annettu uuden pakkotilasäännöksen tulkinnasta.[18] Valtaosa hovioikeuksissa käsitellyistä pakkotilajutuista on tieliikennerikoksia, ja pakkotilasäännöksen soveltamiskynnys on ollut korkea.[19]

Pakkotilaa on käsitelty suomalaisessa oikeuskirjallisuudessa kiitettävästi. Ensimmäinen suomenkielinen rikosoikeudellinen väitöskirja eli *Jaakko Forsmanin* tutkimus Pakkotilasta kriminaali-oikeudessa (1874) käsitteli pakkotilaa. Pakkotila sai osakseen tutkimuksellista huomiota jo ennen rikoslain yleisen osan kokonaisuudistusta,[20] jolla oli vaikutusta uuden pakkotilasäännöksen muotoilussa.[21] Keskustelu pakkotilasta kiihtyi rikoslain yleisen osan uudistamisen jälkeen, kun uutta säännöstä systematisoitiin.[22] Keskeisissä rikosoikeuden yleisten oppien esityksissä on kohtuullisen kattavat osiot pakkotilasta,[23] ja pakkotilaa on sivuttu muita vastuuvapausperusteita käsittelevien tutkimusten kylkiäisenä.[24] Pakkotilan yhteydessä on käsitelty niin sanottuja velvollisuuksien kollisiotilanteita eli ylitsepääsemätöntä velvollisuuksien ristiriitaa, jota on pidetty pakkotilaa läheisesti muistuttavana, mutta kirjoittamattomana vastuuvapausperusteena.[25] Pakkotilaopissa on tehty viime aikoina uusia avauksia etenkin ilmastopakkoti-

13 HE 44/2002 vp, s. 99–100; Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 4–9, 245–247, 277–280. Myös kaksiportainen rikoksen rakenne erittelee oikeuttamisperusteet ja anteeksiantoperusteet erilaisten oikeusvaikutusten vuoksi. Tapani – Tolvanen – Hyttinen 2025, s. 434–436.

14 HE 44/2002 vp, s.122–123; Tapani – Tolvanen – Hyttinen 2025, s. 473–474; Lappi-Seppälä 2004, s. 27.

15 Koontia eri maiden lähestymistavoista Reed – Bohlander 2014/2020. Ruotsin pakkotilalainsäädäntö (nöd, Brottsbalk 1962:700, BrB, 24:4) muistuttaa suomalaista sääntelyä sillä erotuksella, että anteeksiannettavasta pakkotilasta ja hätävarjelun liioittelusta säädetään samassa liioittelua koskevassa säännöksessä (excess, BrB 24:6). Asp – Ulväng – Jareborg 2013, s. 220–225, 376–379.

16 Roxin – Greco 2020, s 1100–1115; englanniksi Bohlander 2009, s. 122–129 ja Ambos – Bock 2014/2020, s. 233–236.

17 Reinikka 1990, s. 239–240.

18 KKO 2008:105 (siipikarjankasvattajan vastuu lintuinfluenssan leviämisen ehkäisemiseksi annettujen määräysten vastaisesta toiminnasta); KKO 2016:95 (karhun ampuminen metsästysrikoksena). Pakkotila ei soveltunut kumpaankaan tapaukseen.

19 Hovioikeuskäytännöstä Tikkala 2021, s. 481–482, 505–507.

20 Ks. esim. Nuutila 1997, s. 305–311; Reinikka 1990; Honkasalo 1965, s. 165–177.

21 HE 44/2002 vp, s. 118–119.

22 Backman 2004; Lappi-Seppälä 2004, s. 23–27; Juho 2004 ja perusoikeusnäkökulmasta Pennanen 2006.

23 Melander 2016, s. 258–271; Tapani – Tolvanen – Hyttinen 2025, s. 462–474; Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 266–274, 293–295.

24 Terenius 2013, etenkin s. 651–673, 727–729; Majanen 1979, esim. s. 30–33; Hahto 2004, esim. s. 165–167.

25 Backman 2004, s. 402–403; Nuutila 1997, s. 311; Honkasalo 1965, s. 177.

laan liittyen, jossa pakkotilaa arvioidaan kansalaistottelemattomuuden oikeuttamisen tai anteeksiantamisen näkökulmasta.[26]

Kutsun tätä pakkotilan vakiintunutta ymmärtämistapaa tavalliseksi pakkotilaksi, jotta pystyn tekemään eron erityiskysymyksenä käsiteltävään pakottamispakkotilaan. Yhteistä tavalliselle pakkotilalle on se, että vaikeassa punnintatilanteessa oleva henkilö tekee suhteellisen itsenäisesti ratkaisun pelastettavan ja uhrattavan oikeudellisesti suojatun edun välillä. Olosuhteet luonnollisesti vaikuttavat arviointiin, jolloin toinen vaihtoehto voi olla toista houkuttelevampi. Keskeistä on, ettei kukaan tee ratkaisua hänen puolestaan ja kyseessä on siten aito valintatilanne. Tavallisessa pakkotilassa punnitaan tämän ratkaisun oikeellisuutta tai anteeksiannettavuutta.

2.2. Pakottamispakkotila pakkotilan erityiskysymyksenä

Common law -oikeuskulttuurissa pienemmän pahan valitsemista koskeva pakkotila (necessity) ja rikoksen tekemiseen vaikuttanut voimakas ja välitön pakko (duress) mielletään tyypillisesti omiksi vastuuvapausperusteikseen (defence).[27] Tämä erottelu tehdään toisinaan myös saksalaisessa oikeuskirjallisuudessa, jossa tavallista pakkotilaa kutsutaan nimellä Notstand ja pakottamispakkotilaa nimellä Nötigungsnotstand, vaikkakaan näitä ei nähdä teoreettisesti erillisinä vastuuvapausperusteina.[28]

Pakottamispakkotilassa on kyse siitä, että toinen henkilö pakottaa toisen tekemään rikoksen esimerkiksi uhkaamalla tätä väkivallalla. Pakotettua käytetään siten välikappaleena rikoksen tekemiseen. Pakottaminen on luonteeltaan voimakasta psyykkistä vis compulsiva -pakkoa, joka rajoittaa pakotetun toisintoimimismahdollisuutta. Tällöin pakotetulla henkilöllä ei ole järkevää vaihtoehtoa toimia toisin kuin alistua pakottajan tahtoon.[29] Pakottamispakkotila on aggressiivista pakkotilaa, koska se kohdistuu sivullisiin. Pakottajaa kohtaan tehtyjä puolustustekoja arvioitaisiin tyypillisesti hätävarjeluna, koska esimerkiksi aseella uhkaaminen on oikeudeton hyökkäys.

Pakkotilasäännös edellyttää pakottamisen aiheuttavan välitöntä ja pakottavaa vaaraa, jolloin kyse on käytännössä väkivallasta tai uhkauksesta. Vaara voi kohdistua kolmanteen henkilöön, kuten esimerkiksi pakotetun lapseen.[30] Väkivallan tai uhkauksen lisäksi pakottamistilanteessa tulee olla jonkinlaista psyykkistä vaikuttamista rikoksen tekemiseksi. Kyse voi olla esimerkiksi nimenomaisesta kehotuksesta rikoksen tekemiseen, tai psyykkinen vaikuttaminen voidaan

26 Raikas 2025; Coca-Vila 2024b.

27 Spain 2011, s. 2–5; Ashworth 2009, s. 129–134, 205–215; Norrie 2014, s. 199–236. Terminologiassa ja hahmottamistavoissa on kuitenkin vaihtelua. Osa kirjoittajista esimerkiksi jakaa pienemmän pahan valitsemisen tavallista pakkotilaa muistuttavaan duress of circumstances -vastuuvapausperusteeseen ja lesser evils -vastuuvapausperusteeseen, joka muistuttaa velvollisuuksien kollisiota. Rikoksiin pakottaminen (duress by threats) vaikuttaa kirjallisuuden perusteella selkeimmin vakiintuneelta vastuuvapausperusteelta.

28 Roxin – Greco 2020, s. 868–869, 1100; Jescheck – Weigend 1996, s. 484. Saksassa etenkin anteeksiannettavaa pakkotilaa koskeva säännös (StGB § 35) on olennainen pakottamispakkotilan näkökulmasta.

29 Matikkala 2023, s. 497–498; Honkasalo 1965, s. 104; Honkasalo 1967, s. 204–205; Nuutila 1997, s. 345. Oikeustieteessä on erotettu myös vis absoluta -pakko, joka poistaa fyysisen toisintoimimismahdollisuuden (esimerkiksi puukottaminen liikuttamalla toisen kättä). Tällöin kyseessä ei ole rikosoikeudellisessa mielessä teko ja tunnusmerkistönmukaisuus poistuu. Anttila (1958, s. 55–56) lukee aseella uhkaamisen vis absolutaan.

30 Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 342; Nuutila 1997, s. 345.

muutoin päätellä olosuhteista. Pakottamistilanteen välittömyys tulee ymmärtää tilannesensitiivisesti siten, että yhtäjaksoista fyysistä vaaraa, kuten aseella osoittamista, ei tarvitse edellyttää. Pakottaminen on luonteeltaan psyykkistä. Esimerkiksi vaara on läsnä koko sen ajan, kun pakotetun lasta pidetään panttivankina.[31] Kuitenkaan pidemmän aikajakson aikana syntynyt alisteinen asema ja sen hyödyntäminen rikokseen painostamisessa ei ole pakkotilaa, koska kyseessä ei ole välitön ja pakottava vaara.[32]

Pakottamispakkotila perustuu syyllisyysperiaatteen ja toisintoimimismahdollisuuden kunnioittamiseen.[33] Pakottamispakkotilalla ja tavallisella pakkotilalla on täten eri oikeutus, jolloin niiden tulkintakin on väistämättä erilaista.[34] Tavallisessa pakkotilassa oikeudellisten etujen välinen punnintatilanne ratkaistaan itsenäisesti ilman ulkoista pakottamista. Pakottamispakkotilassa pakottaja aiheuttaa välittömän ja pakottavan vaaran, jonka välttämiseksi pakotettu alistuu pakottajan tahtoon. Vaara voidaan välttää valitsemalla pakottajan ajama vaihtoehto, jolloin uhrattavan ja pelastettavan oikeudellisen edun välinen punninta ei ole itsenäistä.

Pakottamispakkotila on jäänyt suomalaisessa pakkotilaopissa vähälle huomiolle. Oikeuskirjallisuudessa kysymystä on sivuttu välillisen tekemisen yhteydessä, jolloin pääasiallinen mielenkiinto on ollut rikosvastuun ulottamisessa pakottajaan. *Heli Korkka-Knuts, Dan Helenius* ja *Dan Frände* ottavat selkeimmin kantaa pakottamispakkotilaan. Heidän mukaansa anteeksiannettavan pakkotilan tulisi soveltua esimerkkitapaukseen, jossa A uhkaa tappaa B:n pojan, ellei B tee asuntomurtoa (törkeä varkaus).[35] Myös vanhemmassa välillistä tekemistä koskevassa oikeuskirjallisuudessa kirjoittajien näkemys on ollut se, että pakotettu ei ole rikosvastuussa.[36]

Suomalainen pakkotilasäännös kattaa sanamuotonsa puitteissa pakottamispakkotilan.[37] Pakottamispakkotilaa ei käsitellä lainkaan rikosoikeuden yleisen osan hallituksen esityksessä,[38] ja sitä vain sivutaan 2000-luvun jälkeen julkaistussa rikosoikeudellisessa tutkimuksessa. Tämä johtuu tulkintani mukaan siitä, että rikoslakiprojektin ehdottama pakottavat olosuhteet -anteeksiantoperuste kaatui lausuntokierroksella. Pakottavat olosuhteet -anteeksiantoperuste olisi kattanut voimakkaan pakon tai painostamisen rikoksen tekemiseksi.[39]

Suomen pakkotilasäännöksen näkökulmasta pakottamispakkotila voi olla oikeuttamisperuste tai anteeksiantoperuste riippuen siitä, millaiseen rikokseen henkilöä pakotetaan ja kuinka voimakasta pakottaminen on. Kuvitellaan esimerkiksi kaupan ryöstö, jossa myyjä pakotetaan aseella uhkaamalla antamaan kassasta käteistä tai avustamaan rikoksessa jollain muulla tavalla. On täysin selvää, ettei myyjää tule pitää rikosvastuussa esimerkiksi avunantajana. Henki ja terveys ovat selvästi tärkeämpiä oikeudellisesti suojattuja etuja kuin omaisuus, jolloin pakottamispakkotila on kyseisessä tilanteessa oikeuttamisperuste. Muissa kuin täysin selvissä intressipunnintatilanteissa anteeksiantoperusteen tasoinen pakkotila on luontevampi arviointityökalu.

31 Pakottamisen tilannesensitiivisestä tulkinnasta Rutkowski 1996, s. 190–193.
32 Sen sijaan rikoksiin painostamista voitaisiin lähestyä erillisenä anteeksiantoperusteena. Ks. syvemmin Hannonen 2026.
33 Pakottamisesta ja toisintoimimismahdollisuudesta Ross 1975, s. 167–173.
34 Melander (2016, s. 259) toteaa, että toisintoimimismahdollisuuden kunnioittaminen ei ole pakkotilan pääasiallinen oikeutus. Olen samaa mieltä tavallisen pakkotilan osalta.
35 Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 342.
36 Nuutila 1997, s. 345; Honkasalo 1967, s. 204–205; Anttila 1958, s. 55–56.
37 Myös Ruotsin pakkotilasäännös kattaa sekä tavanomaisen pakkotilan että pakottamispakkotilan, mutta ei tee näiden välille lainsäädännöllistä eroa. Asp – Ulväng 2014/2020, s. 308–309.
38 HE 44/2002 vp, s. 118–120. Rikokseen pakottamista sivutaan välillisen tekemisen yhteydessä (s. 154).
39 Rikoslakiprojektin ehdotus 2000, s. 164–170; oikeusministeriö 2002, s. 49–52.

Oikeuttamisperuste ja anteeksiantoperuste eroavat siinä, kuinka pakottava tilanteen on oltava. Oikeuttamisperuste edellyttää lähtökohtaisesti, että mitään muuta vaihtoehtoa ei ole, kun taas anteeksiantoperusteen yhteydessä kaikkia vaivalloisia keinoja ei tarvitse käyttää.[40] Psyykkinen pakko on luonteeltaan sellaista, että henkilöllä on aina mahdollisuus olla taipumatta pakottamiseen, mutta usein periksi antaminen on ainoa järkevä vaihtoehto. Täten on luontevampaa tarkastella sitä, millaista toimintaa pakottamisen kohteelta voisi tilanteessa odottaa.[41] Esimerkiksi edellä mainittu kaupan myyjä voi kieltäytyä antamasta kassasta rahaa ryöstäjälle ja joutua ammutuksi. Oikeuttamisperustetta ei voida tulkita pakottamispakkotilassa näin tiukasti. Sen sijaan tilanteesta pakenemista tai avun hälyttämistä voidaan lähtökohtaisesti edellyttää tilanteen olosuhteet huomioon ottaen.

Pakottamispakkotila eroaa esimiehen käskyyn liittyvästä anteeksiantoperusteesta (RL 45:26 b) siten, että pakottaminen on aina oikeudenvastaista toimintaa toisin kuin esimiehen valta-asemaan perustuva käsky. Esimerkiksi painostaminen ylinopeuden ajamiseen vetoamalla esimiehen valta-asemaan tulee arvioitavaksi esimiehen käskynä, mutta esimiehen uhatessa väkivallalla kyse on pakottamispakkotilasta. Tällöin vaikuttaminen ei perustu enää hierarkiaan tai käskysuhteisiin. Sama koskee sotakontekstissa tai diktatuurin aikana tapahtuvaa lainvastaisten käskyjen noudattamista. Esimerkiksi sotavangin teloittaminen esimiehen käskystä ei ole anteeksiannettavaa, mutta esimiehen uhatessa sotilasta aseella anteeksiannettava pakkotila tulee arvioitavaksi. Yleiseen vastatoimien pelkoon ei voida menestyksekkäästi vedota pakkotilana.[42]

Pakottamispakkotila ei aiheuta perusmekaniikaltaan ongelmia suomalaisen pakkotilasäännöksen näkökulmasta. Sen sijaan intressipunninnassa pakottamispakkotila ja tavallinen pakkotila eroavat toisistaan, mitä käsittelen seuraavassa luvussa.

3. Intressipunninta

3.1. Ihmishengen riistämisen oikeudelliset reunaehdot

Tässä luvussa tarkastelen, voiko kaikkein tärkeimmän oikeushyvän eli korvaamattoman ihmishengen riistää pakkotilassa. Vastuuvapausperusteita koskevassa kirjallisuudessa käytetään usein ihmishengen riistämistä esimerkkitapauksena, koska vastuuvapausperusteet joutuvat tällöin koetukselle. Ihmiset eivät ole yhtä valmiita joustamaan tapon rikosvastuusta verrattuna lievempiin rikoksiin. Pakottaminen toisen henkilön surmaamiseen on tosin käytännön rikosilmiönä harvinainen. Mielenkiinnonkohteeni on teoreettinen arvioidessani, kuinka pitkälle pakkotilan intressipunninta voidaan ulottaa.

Oikeusjärjestelmän keskeinen lähtökohta on se, että ihmisten tappaminen ei ole hyväksyttävää. Kuolemanrangaistus on eurooppalaisessa oikeudellisessa perinteessä perus- ja ihmisoikeuksien vastaista. Suomessa eutanasia ei ole sallittua, eikä ihminen voi muutoinkaan pätevästi suostua luopumaan hengestään.[43] Oman henkensä riistäminen tai sen yritys ei ole rangaistavaa.

40 HE 44/2002 vp, s. 121.
41 Ross 1975, s. 171–172.
42 Ks. kriittinen kannanotto pakkotilaan diktatuurin alla Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 273.
43 Suostumuksesta Melander 2016, s. 283–284. Korkka-Knuts, Helenius ja Frände (2020, s. 242–243) toteavat, ettei törkeään pahoinpitelyynkään voi pätevästi suostua.

Hyvin rajoitetuissa olosuhteissa ihmishengen riistäminen on oikeusjärjestelmän näkökulmasta sallittua, eikä se edes täytä rikoksen tunnusmerkistöä. Kansainvälisen oikeuden mukaan sotatilanteessa on sallittua tappaa vastapuolen sotilaita. Väkivaltamonopolia edustavat viranomaiset voivat tietyissä tilanteissa käyttää kuolettavia voimakeinoja (RL 4:6). Esimerkiksi poliisi voi panttivankitilanteessa viimesijaisena keinona jopa ampua epäillyn, jos käytetyt voimakeinot ovat tilanteessa oikeasuhtaisia.[44]

Hätävarjelussa yksityishenkilön voi olla sallittua jopa tappaa hyökkääjä oikeudettoman hyökkäyksen torjumiseksi, jos voimakeinot ovat oikein mitoitettuja ja muut hätävarjelun edellytykset täyttyvät. Tappaminen hätävarjelussa on perusteltavissa siitä näkökulmasta, että puolustajan henki ja hyökkääjän henki ovat vastakkain.[45] Useimmiten hyökkääjän kuolemaan päättynyt hätävarjelutilanne ylittää hätävarjeluoikeuden rajat, jolloin hätävarjelun liioittelu voi soveltua anteeksiantoperusteena.[46]

3.2. Ihmishengen riistäminen tavallisessa pakkotilassa

Tavallinen pakkotila johtaa vaikeisiin punnintatilanteisiin, kun kyse on ihmishengen riistämisestä. Tappaminen pakkotilassa on hätävarjelua huomattavasti haastavampi kysymys, koska pakkotilassa hyökkääjä ei menehdy, vaan sivullinen voi menettää henkensä.

Arvioinnissa on vahva yhtymäkohta moraalifilosofiaan. Moraalifilosofian keskeisiä suuntauksia ovat *Immanuel Kantin* (1724–1804) ajatteluun nojaava deontologinen etiikka eli velvollisuusetiikka ja seurausetiikkaan lukeutuva utilitarismi, jonka keskeiset kehittäjät ovat *Jeremy Bentham* (1748–1832) ja *John Stuart Mill* (1806–1873).[47] Nämä moraalifilosofiset suuntaukset on tärkeää tunnistaa oikeudellisen ajattelun taustalla. Korostan oman analyysini rikosoikeudellisia lähtökohtia. Analyysini koskee yksinomaan sitä, voidaanko rikosoikeudellisesta rangaistuksesta luopua. En tarkastele sitä, onko teko moraalisesti väärin vai ei.[48]

Pakkotilasäännöksen lähtökohta on, että ihmishengen riistäminen ei voi olla sallittua, mutta se voi olla korkeintaan anteeksiannettavaa pakkotilaa.[49] Oikeuttamisperusteen tasoinen pakkotila edellyttää nimittäin vähemmän arvokkaan oikeudellisen edun uhraamista, eikä yhden ihmisen henki ole arvokkaampi kuin toisen ihmisen henki.[50] Oikeuttamisperusteeksi tulkitseminen tarkoittaisi sitä, että uhrattavalla henkilöllä ei olisi oikeutta vastustaa tätä tekoa.[51]

Suomalaisessa oikeustieteessä *Sakari Melander* esittää selkeimmän kannan ihmishengen uhraamisen anteeksiannettavuudesta. Melander katsoo ihmisarvon loukkaamattomuuteen vedoten, että hengen riistäminen ei voi olla missään olosuhteissa pakkotilana sallittua eikä edes anteeksiannettavaa. Tosin rangaistuksen tuomitsematta jättäminen saattaisi hänen mukaansa

44 Terenius 2013, s. 623–638.

45 Esitöissä todetaan, että puolustajalla on oikeus puolellaan, jolloin puolustaja voi jopa käyttää hyökkääjää voimakkaampaa väkivaltaa. HE 44/2002 vp, s. 114–115. Oikeuskirjallisuudesta ks. Terenius 2013, s. 658.

46 Melander (2016, s. 247–256) korostaa, että korkeimman oikeuden hätävarjelun tulkinta on varsin tiukkaa etenkin, jos hätävarjelussa on turvauduttu aseeseen.

47 Suuntauksista tiiviisti Sandel 2009, s. 31–57, 103–139 ja rikosoikeuden kontekstissa Fletcher 2007, s. 190–217.

48 Tadros (2011, s. 227) korostaa rikosoikeudellisen ja moraalifilosofisen arvioinnin erillisyyttä.

49 HE 44/2002 vp, s. 123; Backman 2004, s. 401; Lappi-Seppälä 2004, s. 26; Terenius 2013, s. 655–658. Pohdiskelevasti ihmishenkien uhraamisesta ks. Tikkala 2016, s. 12–18.

50 Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 272.

51 Tapani – Tolvanen – Hyttinen 2025, s. 435.

olla vaihtoehto.[52] Korkka-Knuts, Helenius ja Frände pitävät ihmishengen riistämistä anteeksiannettavassa pakkotilassa vaikeana kysymyksenä, mutta eivät anna selvää vastausta.[53] *Jussi Tapani, Matti Tolvanen* ja *Tatu Hyttinen* eivät käsittele kysymystä lainkaan.[54] Seuraavaksi arvioin pakkotilan soveltumista kirjallisuudessa käytettyjen esimerkkitapausten kautta.

Aggressiivisen pakkotilan esimerkit, joita kotimaisessa oikeustieteessä on käytetty, liittyvät pääosin suuronnettomuuksiin ja veden varaan joutumiseen. Esimerkiksi henkilö pelastaa itsensä tai oman lapsensa riistämällä pelastusrenkaan toiselta henkilöltä, ja tämä veden varaan joutunut henkilö menehtyy. Nähdäkseni pakkotilan ei tulisi soveltua, koska kyseessä on vain rikoksen tekijän henkilökohtainen preferenssi siitä, kuka pelastuu. Jokseenkin yllättävästi suomalaisessa oikeustieteessä anteeksiannettavan pakkotilan soveltamista on pidetty mahdollisena.[55]

Defensiivisen pakkotilan klassikkoesimerkki on huolimaton vuorikiipeilijä, joka putoaa rotkoon ja on viedä mukanaan köydellä kiinnitetyn toverinsa. Pakkotilatekona on kysymys siitä, että voiko vaaran lähteen poistaa katkaisemalla köyden ja samalla aiheuttaa toisen kiipeilijän kuoleman.[56] Kyse voi olla myös siamilaisten kaksosten erotusleikkauksesta, jossa heikompi kaksonen menehtyy, jotta vahvempi voi selvitä.[57] Defensiivisessä pakkotilassa on jo ennalta määrätty, kuka punnintatilanteen osallisista menehtyisi ja kyse on siitä, että jäävätkö toiset tilanteen osalliset henkiin vai eivät.[58] Tällöin ihmishengen uhraamista voi pitää lähtökohtaisesti hyväksyttävämpänä kuin aggressiivisessa pakkotilassa, kun pyrkimyksenä on rajoittaa lisäuhrien määrää.

Pakkotilan arviointi muuttuu, jos pelastettavia ihmishenkiä on useampia kuin uhrattavia henkiä. Tällöin utilitaristi voi väittää, että on moraalisesti hyväksyttäviä perusteita valita vaihtoehto, jossa suurempi määrä ihmishenkiä saadaan pelastettua. Argumentti tuntuukin intuitiivisesti houkuttelevalta. Utilitarismin perusongelma on kuitenkin yksilöllisten oikeuksien kunnioittaminen ja hyväksyttävien rajojen asettaminen.

Moraalifilosofiassa yleisesti käytetty raitiovaunuongelma kuvaa hyvin rajanvedon vaikeutta. Raitiovaunuongelman ensimmäisessä versiossa raitiovaunun jarrut eivät toimi ja junan kuljettajan on tehtävä valinta siitä, että pysyykö hän passiivisena (ja ajaa viiden henkilön päälle) vai vaihtaako hän aktiivisesti raidetta (ja osuu vain yhteen henkilöön).[59] Ongelman toisessa versiossa taas moraalisen valinnan tekevällä henkilöllä on sivustakatsojan rooli, ja ainoa vaihtoehto estää vaunun törmäys viiteen henkilöön on heittää toinen ihminen sillalta vaunun eteen.[60] Intuitiivinen suhtautuminen tekojen hyväksyttävyyteen on radikaalisti erilainen, eikä pelkkä

52 Melander 2016, s. 264–266, 269.
53 Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 293–295, 342.
54 Tapani – Tolvanen – Hyttinen 2025, s. 462–474.
55 Korkka-Knuts, Helenius ja Frände (2020, s. 272, 294–295) pitävät anteeksiannettavaa pakkotilaa mahdollisena Karneadeksen lauttaa koskevassa esimerkissä, jossa vahvempi sysää heikomman lautalta ja tämä hukkuu. Myös Nuutila (1997, s. 310–311) vaikuttaisi pitävän toisten uhraamista suuronnettomuudessa anteeksiannettavana pakkotilana. Nuutila viittaa nimenomaisesti M/S Estonian uppoamiseen vuonna 1994, joka voi selittää kotimaista ajattelua.
56 Roxin – Greco 2020, s. 854–857; Hörnle 2009, s. 120–121; Honkasalo 1965, s. 170–171.
57 Roxin – Greco 2020, s. 1147–1150.
58 Hörnle 2009, s. 120–124; Honkasalo 1965, s. 170–171.
59 Foot 1967, s. 8.
60 Thomson 1985, s. 1409.

laskutoimitus selitä moitittavuuden eroa.[61] Kysymys on vaikea myös rikosoikeudellisesta näkökulmasta tarkasteltuna.[62]

Toinen utilitarismin klassikkoesimerkki koskee yhden ihmisen uhraamista, jotta hänen elimensä voidaan jakaa useammalle niitä tarvitsevalle henkilölle.[63] Rikosoikeudellisessa kirjallisuudessa usein käsitellyssä Dudley and Stephens -tapauksessa haaksirikkoutuneet merimiehet päättivät tappaa ja syödä laivapojan, jotta kolme miehistön jäsentä välttyisivät nälkäkuolemalta.[64] Tämä on omassa ajattelussani selkeästi anteeksiantamatonta toimintaa.

Saksassa on 2000-luvulla keskusteltu paljon terroristien kaappaaman lentokoneen alas ampumisesta. Oikeudellinen keskustelu liittyi ehdotettuun Saksan ilmaturvallisuuslain ampumisen oikeuttavaan säännökseen, jonka perustuslakituomioistuin tulkitsi perustuslain vastaiseksi. Rikosoikeudellisesti tarkasteltuna koneen ampuminen olisi voimakeinojen käyttöä tai hätävarjelua suhteessa terroristeihin, mutta pakkotilaa suhteessa sivullisiin panttivankeihin. *Tatjana Hörnle* katsoo, että lentokoneen alas ampumisen tulisi olla anteeksiannettavaa. Defensiivisessä pakkotilassa painava argumentti on se, että lentokoneessa olevat ihmiset ovat joka tapauksessa kuolemassa lähitulevaisuudessa ja terroristien kohteena olevat ihmiset voidaan pelastaa.[65] Saksalaisen anteeksiannettavaa pakkotilaa koskevan säännöksen nojalla jopa useamman ihmishengen uhraaminen voi olla anteeksiannettavaa, koska säännös ei edellytä intressipunnintaa.[66] Lentokoneen alas ampuminen ei kuitenkaan mahdu anteeksiannettavan pakkotilan raameihin, koska henkilön pitää pelastaa itsensä tai läheisensä. Täten Saksassa kirjoittamaton vastuuvapausperuste (übergesetzlicher Notstand) on ainoa vaihtoehto.[67] Suomalainen pakkotilasäännös ei tunne tällaisia rajoituksia, joten tuomioistuin voisi nojautua kirjoitettuun lakiin. Velvollisuusetiikan ehdottomuus tuntuu vaikealta hyväksyä esimerkiksi tilanteessa, jossa terroristien kaappaamassa lentokoneessa on yksi panttivanki ja lentokone on törmäämässä rakennukseen, jossa on tuhansia ihmisiä. Lentokoneen alas ampuneen henkilön rankaiseminen tuntuisi tilanteessa kohtuuttomalta.[68]

Käsitellyt esimerkit osoittavat, että ihmishengen riistäminen pakkotilassa on kiperä kysymys, jolloin on järkevää suhtautua varauksellisesti anteeksiantoperusteen soveltamiseen. On vaikeaa perustella tavallisen pakkotilan soveltamista siten, että tulkintalinja olisi yhtenäinen. Kirjallisuudessa pakkotilaa onkin osuvasti verrattu Pandoran lippaaseen.[69] En silti pidä anteeksiantoperusteen tasoisen pakkotilan soveltamista täysin mahdottomana. Utilitaristinen valinta voi olla tietyissä tilanteissa anteeksiannettava ja rankaiseminen tarpeetonta, vaikka deontologisesti ajatteleva yleisö kiistäisikin teon moraalisen hyväksyttävyyden.

61 Sandel 2009, s. 21–24.
62 Tadros 2011, s. 213–227.
63 Thomson 1985, s. 1396.
64 Ashworth 2009, s. 212–213. Nuutila (1997, s. 310–311) vaikuttaisi pitävän esimerkkiä anteeksiannettavana pakkotilana. Tapauksesta myös Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 273.
65 Hörnle 2009, s. 114; Hörnle 2007, s. 611–612.
66 Ambos – Bock 2014/2020, s. 236.
67 Hörnle 2009, s. 114; Hörnle 2007, s. 599; Roxin – Greco 2020, s. 1153–1159; Bohlander 2009, s. 106–114, 129–130. Saksassa on käyty oikeustieteellistä keskustelua kirjoittamattomasta pakkotilasta myös natsiajan eutanasialääkäreiden yhteydessä. Natsihallinnon kanssa yhteistyötä tehneet eutanasialääkärit osallistuivat tapettavaksi määrättävien potilaiden valintaan, mutta pyrkivät valitsemaan mahdollisimman vähän ihmisiä. Eutanasialääkärien pelkona oli se, että joku muu natsihallinnon edustaja olisi valinnut enemmän ihmisiä tapettavaksi, jos he eivät olisi tätä tehneet. Roxin – Greco 2020, s. 1147–1150.
68 Bohlander 2009, s. 108–109.
69 Norrie 2014, s. 236; Coca-Vila 2024a.

3.3. Ihmishengen riistäminen pakottamispakkotilassa

Pakottamispakkotilassa ihmishengen riistämisen oikeudellinen arviointi eroaa perustavanlaatuisesti tavallisesta pakkotilasta, sillä pakottamispakkotilassa pakottaja on rikoksen henkinen alullepanija ja pakotettu toimii välikappaleena rikoksen tekemiseksi. Pakottamispakkotilassa kyse ei ole ihmishenkien laskemisesta, vaan olennainen kysymys on toisen tahtoon vaikuttaminen pakottamisella.[70] Pakottamispakkotilassa ei ajauduta ratkomaan utilitarismin eettisiä ongelmia, vaan kyse on syyllisyysperiaatteen kunnioittamisesta. Täten ihmishengen riistämisen anteeksiannettavuus on huomattavasti helpompi kysymys pakottamispakkotilassa kuin tavallisessa pakkotilassa. Tämä on mielenkiintoista, koska lähtökohtaisesti aggressiiviseen pakkotilaan tulisi suhtautua intressipunninnassa tiukemmin.

Pakottamispakkotilaa tulee ihmishengen riistämisen yhteydessä arvioida anteeksiantoperusteena, koska myös pakottamispakkotilassa oikeuttamisperuste edellyttää tärkeämmän edun pelastamista ja kaikki ihmishenget ovat keskenään yhtä arvokkaita. Tällöin kolmannella henkilöllä on hätävarjeluoikeuden nojalla oikeus vastustaa pakotetun tekemää oikeudetonta hyökkäystä. Oikeuttamisperusteeksi katsomista vastaan puhuu lisäksi se, että sivullisen tappaminen ei ole pakotetun henkilön ainoa vaihtoehto. Hän voi ainakin teoriassa kieltäytyä ja mahdollisesti menettää oman henkensä tai hänellä voisi olla mahdollisuus kääntyä pakottajaa vastaan. Nämä eivät kuitenkaan ole sellaisia vaatimuksia, joita pakotetulta voidaan kohtuudella odottaa.

Pakottamispakkotilassa pakotettu ei voi itse valita, kuinka vakavaan tekoon hänet pakotetaan. Ruotsalaisessa oikeuskirjallisuudessa *Petter Asp* on pitänyt pakotettuna tehtyä panttivangin pahoinpitelemistä sallittuna pakkotilatekona, mutta hänen tappamisensa johtaa siihen, että pakotettu tulkitaan tekijäksi ja pakottaja yllyttäjäksi.[71] Ainoa ero esimerkkitapauksissa on tehdyn rikoksen vakavuus. Tällaisen pakotetun henkilön vaikutuspiirin ulkopuolella olevan asian korostaminen ei kunnioita syyllisyysperiaatetta.

Kokeellisen filosofian tutkimuksessa on havaittu niin sanottu vakavuusefekti (severity effect), jolla on keskeistä merkitystä rikosoikeuden yleisten oppien soveltamisessa. Vakavuusefektin mukaan teon seurauksien vakavuudella on vaikutusta tahallisuuden arvioinnissa. Teot, joilla on vakavia seurauksia, katsotaan herkemmin tahallisiksi kuin teot, joiden seuraukset ovat vähemmän vakavia tai hyviä. Tutkimuksen perusteella näyttää siltä, että ainakin moraalisessa arvioinnissa tähän vakavuusefektiin sortuvat niin maallikot kuin ammattituomaritkin.[72]

Vastuuvapausperusteita koskevassa oikeudellisessa harkinnassa tehdyn rikoksen vakavuudella voi perustellusti olla merkitystä. Vakavuusefekti tulee kuitenkin pitää mielessä, koska vastaavaa epäjohdonmukaisuutta voi esiintyä myös vastuuvapausperusteiden tulkinnassa. Tämä tarkoittaa sitä, että vastuuvapausperusteen sisäisen logiikan tulee säilyä teon vakavuudesta riippumatta. On ristiriitaista, jos ihmisiltä vaaditaan sankaruutta ääritilanteissa, mutta ei helpommissa tilanteissa.[73]

70 Norrie (2014, s. 201) toteaa, että anteeksianto ei tällöin perustu pienemmän pahan valitsemiseen, jolloin uhrattuja ihmishenkiä voi olla jopa pelastettuja enemmän.

71 Asp 2021, s. 355–356.

72 Kneer – Bourgeois-Gironde 2017, s. 142–144.

73 Common law -oikeuskulttuurissa suhtaudutaan kielteisesti siihen, että duress-vastuuvapausperuste ulottuisi murhaan ainakaan päätekijän osalta. Ashworth 2009, s. 212–215; Wasik 2025, s. 290. Horder (2004, s. 92–96) pitää tätä epäjohdonmukaisena ja katsoo, että duress-vastuuvapausperusteen tulisi voida vapauttaa myös murhasta syytetty rikosvastuusta.

Korkein oikeus ei ole antanut ennakkoratkaisua pakottamispakkotilasta. Otan käsiteltäväksi korkeimman oikeuden ratkaisun KKO 2021:90 ja sitä edeltäneet hovioikeuden[74] ja käräjäoikeuden[75] ratkaisut. Tapaus on asetelmaltaan loistava pakottamispakkotilaa koskeva todellisuudessa tapahtunut esimerkkitilanne, vaikka pakottamispakkotilaa koskevaan kysymykseen ei saatukaan korkeimman oikeuden kannanottoa.

Tapauksessa A ja B olivat painostaneet tai pakottaneet C:n surmaamaan veljensä X:n teloitustyylisesti soramontun reunalla. Käräjäoikeus katsoi näytetyksi, että C oli joutunut ampumaan X:n jonkinlaisen pakon vallitessa, mutta pakottamisen täsmällinen sisältö ei tullut yksiselitteisesti näytetyksi. Käräjäoikeuden ratkaisun mukaan näytetyksi oli tullut, että aseistetut A ja B olivat hakeneet C:n ja X:n yksityisasunnosta, jossa heihin kohdistettiin uhkailua ja väkivaltaa. Rikospaikalle oli kuljettu autolla A:n aloitteesta, ja A oli montun reunalla antanut toisen aseen C:lle. Varsinaisen ampumistilanteen kulku ja sen yhteydessä käydyn keskustelun sisältö ei tullut yksiselitteisesti näytetyksi. A oli mahdollisesti osoittanut C:tä aseella ja kehottanut laukaisemaan. Näytetyksi tuli, että C:n käytössä ollut ase ei ollut lauennut ensimmäisellä liipaisimen vedolla, jonka jälkeen A joko poisti varmistimen tai latasi aseen. Toisella liipaisimen vedolla C oli ampunut X:ää niskaan, johon X menehtyi. B:n osallisuus rajoittui läsnäoloon, paikan etsimiseen ja oman aseensa antamiseen A:lle.

Tapauksen lopullinen oikeudellinen arviointi oli se, että C:n syyksi luettiin surma (RL 21:3) eli lieventävien asianhaarojen vallitessa tehty henkirikos. A:n syyksi luettiin yllytys murhaan (RL 21:2) ja B:n syyksi avunanto murhaan. Valitettavasti korkeimmassa oikeudessa ei arvioitu C:n rikosvastuuta pakottamispakkotilan näkökulmasta.[76] Korkeimmassa oikeudessa oli kyse vain osallisuusvastuusta eli siitä, voitiinko pakottajien syyksi lukea yllytys ja avunanto murhaan, vaikka pakotetun henkilön syyksi oli luettu ainoastaan surma. C:n katsottiin toimineen pakkotilaa muistuttavissa olosuhteissa, mutta C:n teko täytti ulkoisesti arvioiden murhan tunnusmerkistön, joten A voitiin tuomita yllytyksestä murhaan ja B avunannosta murhaan.

Hovioikeuden ratkaisussa ei käsitelty pakottamispakkotilaa, koska hovioikeus hyväksyi käräjäoikeuden perustelut siitä, että teko luettiin C:n syyksi surmana. Pakkotilan soveltamista vastaan puhui käräjäoikeuden mukaan se, että pääsääntöisesti henkeä ei saa uhrata hengestä. Käräjäoikeus kiinnitti yllättävästi huomiota siihen, ettei ampuminen tullut C:lle ainakaan täytenä yllätyksenä, koska tästä oli puhuttu jo yksityisasunnossa ja automatkan aikana olisi mahdollisesti ollut tehtävissä jotain tilanteen pelastamiseksi. Yhden pitkälti käräjäoikeuden perusteluihin nojaavan ratkaisun perusteella ei voida sanoa paljoakaan vallitsevasta oikeustilasta, mutta tässä tapauksessa tulkintalinja oli pakotetun näkökulmasta hyvin ankara.

Väitän, että edellä esitetyn kaltaisessa pakottamistilanteessa ihmishengen riistämisen tulisi olla anteeksiannettavaa pakkotilaa. Aseella uhkaamisen kaltainen pakko on sellaista, ettei henkilöllä ole todellisuudessa järkevää vaihtoehtoa toimia toisin kuin alistua pakottajan tahtoon. Pakottamispakkotilalle tulisi antaa tulevassa oikeuskäytännössä enemmän painoarvoa, kun henkilöä käytetään välikappaleena rikoksen tekemiseksi. Ei ole merkityksellistä, vetääkö liipai-

74 Rovaniemen hovioikeuden tuomio 17.4.2020 nro 20/114828.

75 Oulun käräjäoikeuden tuomio 5.7.2019 nro 19/130834.

76 Ks. myös KKO 2017:57, jossa henkilö pakotettiin ryöstämään elintarvikeliike uhkaamalla katkoa tämän sormet. Tässäkään tapauksessa pakottamispakkotila ei tullut arvioitavaksi.

simesta lopulta A vai C, kun A on rikoksen henkinen alullepanija. Tällaisessa välittömässä ja uhkaavassa pakottamistilanteessa oikeusjärjestelmän ei tulisi vaatia C:ltä sankaruutta eli ampumisesta kieltäytymistä tai pakottajia vastaan kääntymistä oman henkensä menettämisen uhalla. Kenenkään ampuminen ei ole oikein, mutta näissä olosuhteissa pakottajan tahtoon alistumisen tulisi olla anteeksiannettavaa, koska C:tä ei voida moittia tästä valinnasta. Teon moraalisesta arvioinnista voi olla perustellusti montaa mieltä, mutta rikosoikeudelliselle rangaistukselle ei ole vakuuttavia toisintoimimismahdollisuuden vaatimusta kunnioittavia perusteita. Henkirikoksen uhrin ihmisarvon kunnioittaminen ei edellytä pakotetun rankaisemista, koska pakottaja voi kantaa rikosvastuun koko tilanteesta. Seuraavassa luvussa käsittelen pakottajan rikosvastuuta ja pakottamisjutun osapuolten prosessuaalisia rooleja.

4. Pakottajan rikosvastuu

4.1. Osallisuusvastuu pakotetun tekemään rikokseen

Pakottamispakkotilalla on vahva kytkös osallisuusoppiin, ja pakottajan osallisuusmuoto riippuu pakottamispakkotilan soveltamisesta. Kyse on siitä, nähdäänkö rikokseen pakotettu henkilö rikokseen osallisena vai ainoastaan välikappaleena rikoksen tekemiseksi.

Jos pakottamispakkotila ei sovellu, on kyse yllytyksestä. Rikoslain 5 luvun 5 §:n mukaan, joka tahallaan taivuttaa toisen tahalliseen rikokseen tai sen rangaistavaan yritykseen, tuomitaan yllytyksestä rikokseen kuten tekijä. Tällöin rangaistaan sekä pakottajaa että pakotettua. Pakottaja on täten joka tapauksessa rikosvastuussa pakotetun tekemästä rikoksesta riippumatta siitä, sovelletaanko pakottamispakkotilaa vai ei. Yllyttäjä on kuitenkin vastuussa vain siitä, mihin hän on yllyttänyt. Kuten edellisessä luvussa käsitellystä korkeimman oikeuden ratkaisusta KKO 2021:90 ilmeni, pakotetun tekoon sovelletun privilegioidun tekomuodon tai lieventämisperusteen ei tarvitse koitua pakottajan hyödyksi.[77]

Jos pakotettu vapautetaan rikosvastuusta pakkotilan nojalla, pakottaja voidaan tuomita välillisenä tekijänä. Rikoslain 5 luvun 4 §:n mukaan tekijänä tuomitaan se, joka on tehnyt tahallisen rikoksen käyttäen välikappaleena toista, jota ei voida rangaista siitä rikoksesta syyntakeettomuuden tai tahallisuuden puuttumisen vuoksi taikka muusta rikosoikeudellisen vastuun edellytyksiin liittyvästä syystä. Hallituksen esityksessä todetaan nimenomaisesti, että ”välittömän tekijän pakottaminen tai painostaminen rikokseen voi konstituoida välillisen tekemisen, milloin välitön tekijä ei tuota pakkoa ole voinut vastustaa.”[78]

Välillinen tekeminen siirtää rikosvastuun pakottajalle. Rikokseen pakotettua ei täten ole tarvetta rangaista rikosvastuun toteutumisen näkökulmasta. Tämä on tärkeää rikosoikeusjärjestelmän antaman viestin kannalta, koska rikosvastuu ei tällöin katoa, vaan se siirtyy yksinomaan pakottajalle.[79]

77 Yllytysvastuusta tarkemmin Tapani – Tolvanen – Hyttinen 2025, s. 576–581; Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 354–358.

78 HE 44/2002 vp, s. 154. Välillisestä tekemisestä tarkemmin Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 339–345; Tapani – Tolvanen – Hyttinen 2025, s. 568–575.

79 Spain 2011, s. 3.

Pakottamispakkotilan soveltaminen ei kuitenkaan edellytä sitä, että rikosvastuu saataisiin siirrettyä pakottajalle välillisen tekemisen kautta. Esimerkiksi pakotettu voidaan vapauttaa rikosvastuusta, jos pakottamisesta on vahva näyttö, mutta pakottajaa ei saada kiinni, hän jää tuntemattomaksi tai pakottaja on kuollut ennen oikeudenkäyntiä.

4.2. Pakottamisrikos

Rikokseen pakottaminen on rikollista toimintaa, joka on pääsääntöisesti rangaistavaa pakottamisrikoksena (RL 25:8).[80] Pakottaminen on sijoitettu rikoslain vapauteen kohdistuvia rikoksia koskevaan lukuun, jolloin kriminalisoinnilla suojattava oikeushyvä on vapaus. Rikoksen tekeminen toista välikappaleena käyttäen loukkaa välittömän tekijän ihmisarvoa.[81]

Pakottamisrikoksen asianomistaja on rikokseen pakotettu henkilö. Pakotettuun kohdistunutta oikeushyvän loukkausta ei voida käsitellä sillä, että häntä rangaistaan vähemmän omasta pakotettuna tehdystä rikoksestaan.[82] Pakottamisrikoksesta tuomitseminen ei ole sidottu pakottamispakkotilan soveltamiseen. Tapauksessa KKO 2017:57 henkilö pakotti toisen henkilön ryöstämään myymälän uhkaamalla katkoa tämän sormet. Tapauksessa pakottaja voitiin tuomita sekä yllytyksestä ryöstöön että pakottamiseen, vaikka pakotettu henkilökin tuomittiin ryöstöstä.[83]

Pakottaminen on lähtökohtaisesti asianomistajarikos, josta syyttäminen edellyttää asianomistajan eli rikokseen pakotetun rangaistusvaatimusta. Pakottaminen hengenvaarallista välinettä käyttäen eli esimerkiksi aseella uhkaamalla on virallisen syytteen alainen rikos. Syyttäjällä on syyteoikeus myös silloin, jos erittäin tärkeä yleinen etu vaatii syytteen nostamista (RL 25:9.1).

4.3. Prosessioikeudelliset roolit pakottamistapauksissa

Pakottamistapauksissa asianosaisten prosessuaaliset roolit aiheuttavat tavallista enemmän päänvaivaa. Rikosprosessin asianosaiset ovat tyypillisesti syyttäjä, vastaaja ja asianomistaja.[84] Pakottamistilanteessa voi olla kolme osapuolta: pakottaja, pakotettu ja pakotetun henkilön tekemän rikoksen uhri. Pakottaja on varsin yksiselitteisesti vastaaja ja mahdollinen pakotetun henkilön tekemän rikoksen uhri asianomistaja. Sen sijaan rikokseen pakotettu ei mahdu yksinomaan vastaajan tai asianomistajan muottiin.

Rikokseen pakotetulla on oikeudenkäynnissä kaksoisrooli. Hän on samanaikaisesti vastaaja pakotettuna tehdystä rikoksesta ja asianomistaja pakottamisrikoksessa. Tämä ei ole oikeudenkäynnissä tavatonta, koska esimerkiksi molemminpuolista tappelua käsiteltäessä osapuolet ovat

80 Pakottamisrikoksen tulkinnasta Matikkala 2023, s. 497–501. Alle 15-vuotiaan henkilön pakottaminen rikoksen tekemiseen voi olla rangaistavaa alle rikosvastuuikäisen käyttämisenä rikoksen tekemiseen (RL 17:1 b).

81 Eldar 2024, esim. s. 634–635. Eldar esittää filosofisessa puheenvuorossaan, että välittömän tekijän ihmisarvon loukkaaminen tulisi ottaa huomioon osallisuusopissa pakottajan rangaistusta koventavana seikkana. Suomalaisessa oikeushyväajatteluun tukeutuvassa järjestelmässä kyse on erillisestä rikostunnusmerkistöstä.

82 Edellä käsitellyissä hovioikeuden ja käräjäoikeuden ratkaisuissa pakottajia ei tuomittu pakottamisrikoksesta, vaikka pakotettu henkilö oli asianomistajan ominaisuudessaan esittänyt pakottamisrikosta koskevan rangaistusvaatimuksen. Sen sijaan pakottamisen katsottiin sisältyvän surmaan lievempänä henkirikoksen tekomuotona. Rovaniemen hovioikeuden tuomio 17.4.2020 nro 20/114828; Oulun käräjäoikeuden tuomio 5.7.2019 nro 19/130834.

83 KKO 2017:57, kohta 13.

84 Asianosaisten rooleista Jokela 2018, s. 57–87.

samanaikaisesti vastaajia ja asianomistajia suhteessa toisiinsa. Pakotettua voidaan tämän kaksoisroolin takia kuulla oikeudenkäynnissä ainoastaan vastaajan asemassa, jolloin hän saa valehdella ja jättää asioita kertomatta. Asianomistajalla on negatiivinen totuudessapysymisvelvollisuus eli hän voi olla vastaamatta kysymyksiin, mutta ei saa valehdella tai johtaa harhaan salaamalla asioita.[85]

Syyttäjällä on paljon harkintavaltaa siinä, missä prosessuaalisessa roolissa osapuolet tuodaan tuomioistuimeen. Ainakin oikeuttamisperusteen tasoisen pakottamispakkotilan soveltuessa syyttäjä voi jättää syyttämättä ei-rikos-perusteella ja muotoilla syytteen yksinomaan välillisenä tekemisenä.[86] Tällöin sekä pakotettu että mahdollinen pakotetun henkilön tekemän rikoksen uhri ovat yksinomaan asianomistajia, jolloin prosessuaaliset roolit ovat selkeät. Anteeksiantoperusteen tasoisen pakottamispakkotilan soveltamistilanteissa syyttäjä ei voi tyypillisesti jättää pakotettua syyttämättä, koska anteeksiantoperusteiden arviointi on luontevampaa tuomioistuimessa. Lisäksi pakotettuna tehdyn rikoksen vakavuudella on keskeinen merkitys syyttämättä jättämisessä.

Oikeudenkäynnissä syyttäjän suositeltava toimintamalli on syyttää niin sanotusti avoimin kortein. Keskeistä on muotoilla teonkuvaus siten, että se antaa tuomioistuimelle mahdollisuuden arvioida tilannetta oikeudellisesti eri tavoin. Esimerkiksi henkirikokseen pakottamisessa syyttäjän tulisi lähtökohtaisesti syyttää pakottajaa yllytyksestä tappoon tai murhaan ja pakotettua surmasta. Toissijaisena syytteenä pakottajaa syytettäisiin taposta tai murhasta välillisenä tekijänä, jos pakottamispakkotilaväite menestyy. Lisäksi pakottajaa tulee syyttää pakottamisrikoksesta suhteessa pakotettuun. Osapuolten erilainen rooli tulisi näkyä rangaistusvaatimuksissa. Vahingonkorvauksien kokonaisuus olisi syytä harkita huolellisesti tapauksen olosuhteet huomioon ottaen. Anteeksiantoperusteen soveltaminen ei sulje pois pakotetun vahingonkorvausvastuuta.

Näyttökysymykset voivat olla kiperiä pakottamistapauksissa. Tapahtumien kulku voi jäädä epäselväksi etenkin henkirikostapauksissa, kun uhrin kertomusta ei voida kuulla ja näyttö muodostuu pitkälti syytettyjen kertomuksista. Osallisuusvastuu tulee arvioitavaksi jo läsnäolosta rikospaikalla, mikä voidaan osoittaa esimerkiksi puhelinpaikannuksen avulla.[87] Huoli voi herätä järjestäytyneen rikollisuuden väärinkäyttömahdollisuuksista, kun syytettyjen kertomukset voitaisiin muotoilla siten, että joku paikalla olleista henkilöistä esitettäisiin pakotettuna rikosvastuun välttämistarkoituksessa. Jos varteenotettava epäilys pakottamisesta herää, näytöllisesti epäselvissä tilanteissa ei voida varmuuden vuoksi tuomita kaikkia paikalla olleita henkilöitä. Kyse on viime kädessä näytön arvioinnista, joka on tuomioistuinten keskeinen tehtävä.

85 Totuusvelvollisuudesta Jokela 2018, s. 412–413, 642–644.

86 Ks. valtakunnansyyttäjän yleinen ohje VKS 2016:6, luku 3.1 Prosessuaaliset syyttämättäjättämispäätökset – Päätösperusteet – Ei rikos.

87 Rikosvastuuta ei voi perustaa pelkkään passiivisuuteen, ellei puuttumiseen ole erityistä oikeudellista velvollisuutta. KKO 2014:22, kohta 9. Avunannon tulkinnasta ks. Tapani – Tolvanen – Hyttinen 2025, s. 582–592; Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 346–354.

5. Yhteenveto

Artikkelin keskeinen lainopillinen tutkimustulos on rikokseen pakottamista koskevan pakottamispakkotilan soveltamisalan ja pakottajan rikosvastuun ulottuvuuden selkeyttäminen. Pakottamispakkotila on voimassa olevaa oikeutta, jota tulee arvioida välittömissä pakottamistilanteissa. Perusominaisuuksiltaan pakottamispakkotila toimii aivan samoin tavoin kuin pakkotila muutoinkin. Pakottamispakkotilassa välitön ja pakottava vaara aiheutuu toisen ihmisen toiminnasta. Selkeissä intressiristiriitatilanteissa pakottamispakkotila voi olla oikeuttamisperuste ja kiperissä punnintatilanteissa anteeksiantoperuste.

Katson, että pakottamispakkotilassa jopa ihmishengen riistäminen voi olla anteeksiannettavaa. Oikeuskäytännössä olisi tärkeää tunnistaa pakottamispakkotilan erityispiirteet intressipunninnassa, koska pakotettua käytetään välikappaleena rikoksen tekemiseen. Täten pakottamispakkotilassa ei ole vastaavalla tavalla kyse kiperässä intressipunnintatilanteessa tehdystä valinnasta kuin tavallisessa pakkotilassa, vaan ulkoiseen pakottamiseen taipumisesta. Syyllisyysperiaate puoltaa pakotetun henkilön rikoksen anteeksiantamista, koska pakotetulla ei ole häneltä kohtuudella vaadittavaa mahdollisuutta toimia tilanteessa toisin.

Pakottaja on rikosvastuussa teosta, jonka hän tekee käyttämällä pakotettua henkilöä välikappaleena. Rikosvastuu ei katoa, vaan se siirtyy pakottajalle välillisen tekemisen konstruktion kautta. Pakottamistilanteessa ei täten lopulta ole keskeistä, kuka konkreettisen teon tekee, jos pakottaja on rikoksen henkinen alullepanija. Rikokseen pakotettuja henkilöitä tulisi kohdella ennemmin rikoksen uhreina kuin rikoksen tekijöinä, koska rikokseen pakottaminen loukkaa pakotetun henkilön ihmisarvoa. Täten pakottajaa tulee lisäksi rangaista pakottamisrikoksesta.

Tiivistetysti rikosvastuun tulisi toteutua pakottamistilanteessa siten, että 1) rikokseen pakotettu vapautetaan rikosvastuusta pakkotilan nojalla (joko oikeuttamisperusteena tai anteeksiantoperusteena), 2) pakottaja tuomitaan pakotetun tekemästä rikoksesta välillisen tekemisen kautta ja 3) pakottaja tuomitaan pakottamisrikoksesta, jonka asianomistajana on rikokseen pakotettu henkilö.

Abstract in English

DURESS AS A DEFENCE IN FINNISH CRIMINAL LAW

The article answers the following research question: How should duress be interpreted in Finnish criminal law? Methodologically, the article is doctrinal criminal law research. The Finnish necessity provision applies to situations of duress in which a person is coerced to commit a crime with violence or threats. Duress has not been sufficiently studied in Finnish legal scholarship, as the focus has been on the lesser evils aspect of necessity. The legal assessment is different in the balancing of interests test because duress and necessity function with a different logic. In a situation of duress, a person is used as an intermediary to commit a crime, whereas in necessity, the utilitarian evaluation between the sacrificed and saved legal interest is based on an independent choice. Duress is based on respecting the principle of guilt and the possibility of acting otherwise. I argue that in a situation of duress, even the taking of a human life may be excusable according to the Finnish necessity provision. Instead of punishing the innocent agent, the coercer should be held responsible as an indirect perpetrator and punished for the crime of coercion.

Keywords: criminal law, defences, necessity, duress, innocent agent

Lähteet

Ambos, Kai – Bock, Stefanie, Germany, s. 227–239 teoksessa Reed, Alan – Bohlander, Michael (toim.), General Defences in Criminal Law: Domestic and Comparative Perspectives. Ashgate Publishing 2014/2020.

Anttila, Inkeri, Välillinen tekeminen: rikosoikeudellinen tutkimus. Suomalainen Lakimiesyhdistys 1958.

Ashworth, Andrew, Principles of Criminal Law. Sixth Edition. Oxford University Press 2009.

Asp, Petter, De osjälvständiga brottsformerna: Försök, förberedelse, stämpling, (gärningsmannaskap och) medverkan, underlåtenhet att avslöja och förhindra brott. Iustus Förlag 2021.

Asp, Petter – Ulväng, Magnus, Sweden, s. 301–314 teoksessa Reed, Alan –Bohlander, Michael (toim.), General Defences in Criminal Law: Domestic and Comparative Perspectives. Ashgate Publishing 2014/2020.

Asp, Petter – Ulväng, Magnus – Jareborg, Nils, Kriminalrättens grunder. Andra, omarbetade upplagan. Iustus Förlag 2013.

Backman, Eero, Pakkotila ja velvollisuuksien välinen kollisio rikosoikeudessa. Lakimies 3/2004, s. 395–403.

Bohlander, Michael, Principles of German Criminal Law. Hart Publishing 2009.

Coca-Vila, Ivó, On the Necessity Defense in a Democratic Welfare State: Leaving Pandora's Box Ajar. Criminal Law and Philosophy 18(1) 2024, s. 61–88. Coca-Vila 2024a

Coca-Vila, Ivó, Punishing the Last Citizens? On the Climate Necessity Defence. Res Publica 30(3) 2024, s. 567–587. Coca-Vila 2024b

Eldar, Shachar, Human Dignity and the Innocent Agent. Criminal Law and Philosophy 18(2) 2024, s. 617–636.

Fletcher, George, The Grammar of Criminal Law: American, Comparative, and International. Volume One: Foundations. Oxford University Press 2007.

Foot, Philippa, The Problem of Abortion and the Doctrine of the Double Effect. Oxford Review (5) 1967, s. 5–15.

Forsman, Jaakko, Pakkotilasta kriminaali-oikeudessa. J.C. Frenckellin ja Pojan kirjapaino 1874.

Hahto, Vilja, Uhrin myötävaikutus ja rikoksentekijän vastuu: rikos- ja vahingonkorvausoikeudellinen tutkimus tekoa edeltävästä uhrikäyttäytymisestä fyysistä koskemattomuutta loukkaavissa rikoksissa. Edita 2004.

Hannonen, Jani, Painostaminen anteeksiantoperusteena. Lakimies 3–4/2026, s. 372–401.

HE 44/2002 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle rikosoikeuden yleisiä oppeja koskevan lainsäädännön uudistamiseksi.

Honkasalo, Brynolf, Suomen rikosoikeus: Yleiset opit I osa. Suomalainen Lakimiesyhdistys 1965.

Honkasalo, Brynolf, Suomen rikosoikeus: Yleiset opit II osa. Suomalainen Lakimiesyhdistys 1967.

Horder, Jeremy, Excusing Crime. Oxford University Press 2004.

Hörnle, Tatjana, Hijacked Airplanes: May They Be Shot Down? New Criminal Law Review 10(4) 2007, s. 582–612.

Hörnle, Tatjana, Shooting Down a Hijacked Plane – The German Discussion and Beyond. Criminal Law and Philosophy 2(3) 2009, s. 111–131.

Jescheck, Hans-Heinrich – Weigend, Thomas, Lehrbuch des Strafrechts. Allgemeiner Teil. 5., vollständig neubearbeitete und erweiterte Auflage. Duncker & Humblot 1996.

Jokela, Antti, Rikosprosessioikeus. 5., uudistettu painos. Alma Talent 2018.

Juho, Anu, Pakkotila vastuuvapausperusteena, s. 231–248 teoksessa Lahti, Raimo – Ojala, Timo (toim.), Rikosoikeuden uudistuneet yleiset opit. Helsingin hovioikeus 2004.

Kneer, Markus – Bourgeois-Gironde, Sacha, Mens rea ascription, expertise and outcome effects: Professional judges surveyed. Cognition 169(1) 2017, s. 139–146.

Korkka-Knuts, Heli – Helenius, Dan – Frände, Dan, Yleinen rikosoikeus. Edita Publishing 2020.

Lappi-Seppälä, Tapio, Rikosoikeuden yleisiä oppeja koskeva uudistus II. Lakimies 1/2004 s. 3–36.

Majanen, Martti, Yksityishenkilön oikeudesta voimakeinojen käyttöön. Suomalainen Lakimiesyhdistys 1979.

Matikkala, Jussi, Pakottaminen, s. 497–501 teoksessa Frände, Dan – Hyttinen, Tatu – Kallio, Heikki – Korkka-Knuts, Heli – Matikkala, Jussi – Tapani, Jussi – Tolvanen, Matti –Viljanen, Pekka – Wahlberg, Markus, Keskeiset rikokset. 5., uudistettu painos. Edita Publishing Oy 2023.

Melander, Sakari, Rikosvastuun yleiset edellytykset. Tietosanoma 2016.

Norrie, Alan, Crime, Reason and History: A Critical Introduction to Criminal Law. 3nd Edition. Cambridge University Press 2014.

Nuutila, Ari Matti, Rikoslain yleinen osa. Kauppakaari Oy 1997.

Oikeusministeriö, Rikosoikeuden yleisiä oppeja koskevan lainsäädännön uudistaminen – tiivistelmä lausunnoista. Lausuntoja ja selvityksiä 2002:7.

Pennanen, Mika, Perusoikeudet ja pakkotila. Edilex 2006.

Raikas, Terhi, Ilmastoaktivismi, kansalaistottelemattomuus ja pakkotila – vertailussa Suomi, Ruotsi ja Sveitsi. Edilex-sarja 2025/1.

Reed, Alan –Bohlander, Michael (toim.), General Defences in Criminal Law: Domestic and Comparative Perspectives. Ashgate Publishing 2014/2020.

Reinikka, Sami, Rikosoikeudellisista vastuuvapausperusteista, erityisesti pakkotilasta. Oikeustiede Jurisprudentia 1990, s. 206–263

Rikoslakiprojektin ehdotus (oikeusministeriö), Rikosoikeuden yleisiä oppeja koskevat säännökset: Rikoslakiprojektin ehdotus. Oikeusministeriö, Lainvalmisteluosaston julkaisu 5/2000.

Ross, Alf, On Guilt, Responsibility and Punishment. Stevens & Sons Limited 1975.

Roxin, Claus – Greco, Luís, Strafrecht Allgemeiner Teil. 01: Grundlagen. Der Aufbau der Verbrechenslehre. C.H.Beck 2020.

Rutkowski, David, A Coercion Defense for the Street Gang Criminal: Plugging the Moral Gap in Existing Law. Notre Dame Journal of Law, Ethics & Public Policy 10(1) 1996, s. 137–226.

Sandel, Michael, Justice: What's the Right Thing to Do? Farrar, Strauss and Giroux 2009.

Spain, Eimear, The role of emotions in criminal law defences: duress, necessity and lesser evils. Cambridge University Press 2011.

Tadros, Victor, Wrongdoing and Motivation, s. 206–227 teoksessa Duff, Antony – Green, Stuart (toim.), Philosophical Foundations of Criminal Law. Oxford University Press 2011.

Tapani, Jussi – Tolvanen, Matti – Hyttinen, Tatu, Rikosoikeuden yleinen osa – vastuuoppi. 4., uudistettu painos. Alma Insights 2025.

Terenius, Markus, Poliisin voimankäyttö: rikosoikeudellinen tutkimus sallitun voimankäytön rajoista. Suomalainen Lakimiesyhdistys 2013.

Thomson, Judith Jarvis, The Trolley Problem. The Yale Law Journal (94) 1985, s. 1395–1415.

Tikkala, Mari, Pakkotila oikeuskäytännössä, s. 481–508 teoksessa Koponen, Pekka – Lahti, Raimo – Kallioinen, Laura (toim.), Valittuja kysymyksiä rikos-, prosessi- ja vahingonkorvausoikeudesta. Helsingin hovioikeus 2021.

Tikkala, Niko, ”Tappaako vai eikö tappaa”: Mitä Justus Caritas tekisi? Edilex-sarja 2016/35.

VKS 2016:6, Syyttämättäjättämispäätöksen laatiminen ja sisältö. Valtakunnansyyttäjän yleinen ohje syyttäjille, annettu 8.12.2016.

Wasik, Martin, Forms of Duress as Defence and Mitigation, s. 289–303 teoksessa Crofts, Thomas – Kennefick, Louise – Loughnan, Arlie (toim.), The Routledge International Handbook of Criminal Responsibility. Routledge 2025.